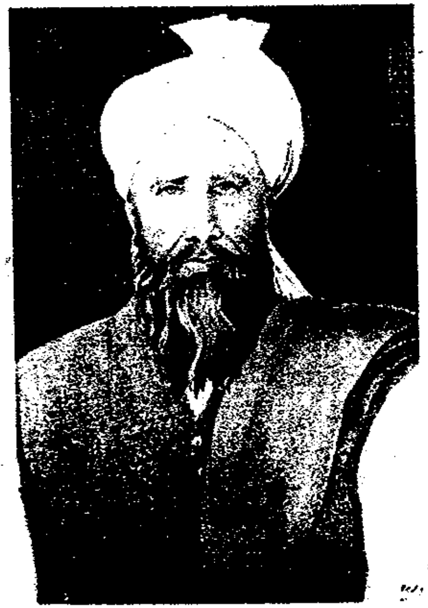

ستر ملي مبارز بايزيد روښان

د چاپ چارې : علي محمد منګل
د باختر مطبعې چاپ

د بايزيد روښان د زوکړې
د پينځه سوم کال دسيمينار په وياړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فرحت المجتبی

د
بايزيد روښان

سريزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هيوادمل

۱۳۸۵ هـ ش

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبایزید روښان دزوکړې
دپېنځه سوم کال دسیمینارپه ویاړ

دافغانستان د علومو اکاډمي
دژبو او ادبیاتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

کابل
افغانستان

۱۳۸۵ هـ ش

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روښان
مهتمم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، دژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورګل منګل

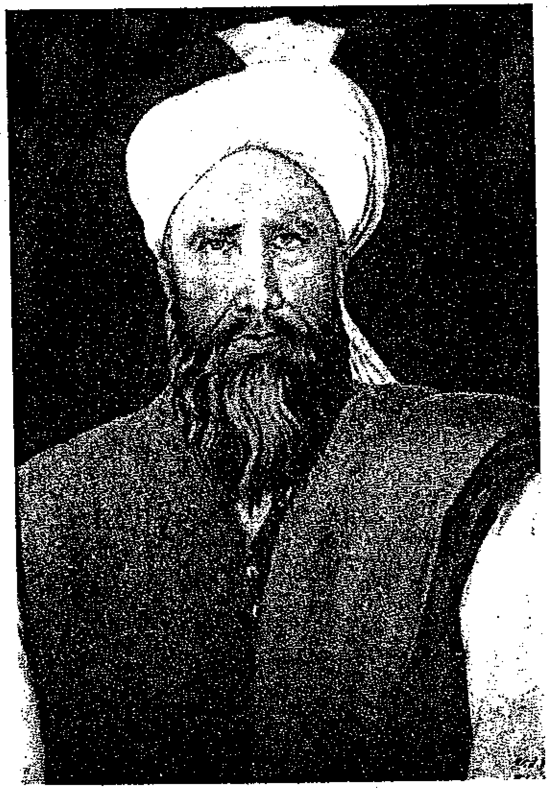

ستر ملی مبارز بایزید روښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع	مخ
د با یزید روښان فرحت المجتبي	۱
سریزه	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بایزید روښان فرحت المجتبی

د افغانانو د یو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بایزید روښان د خپلي روښاني لارې د تبلیغ او د خپلو پېروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي اوهندي ژبو ډېر منظوم او مسجع آثار لیکلي دي ،دتېرې شلمې پېړۍ دویمي نیماي کي دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کي يې موجود اوموندلی شوي آثار چاپ شوي دي ، ځیني آثار يې مکرر هم چاپ شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بايزيد د آثارو يا دوني په خينو لرغونو آثارو كي ، لكه دبستان مذاهب ، حالنامه او د خينو ختيځ پوهانو په آثاروكي شوي دي خو د شلمي پيرى د دويمي نيمايي پورى يي څوک له وجوده نه وو خبر . د بايزيد د خيرالبيان دوى نسخي هماغه مهال وموندل شوى يوه دبرلين نسخه چي توله په څلورو ژبو ده اوبله د حيدر آباد دد كن نسخه چي بشپيره ده اود خيرالبيان تول مطالب پكي په څلورو ژبو راغلي چي تر اوسه نه ده چاپ شوي.

تذكره دعلم يا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمي پيرى په وروستيو لسيزوكي پيدا او چاپ شوي.

فرحت المجتبی د بايزيد يوه كوچنو تي رساله ده چي د هندوستان د پايتخت دهلي په ملي ميوزيم د تذكره د علم د نسخي د پاى په، ۵۳ ـ ۵۵ پانوكي ليكل شوي ده. خط يي نستعليق دى اوليكدود يي روښاني ،خطاط يي دروښانيانو د لارې پيروګل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م كال كي وليدله ، دوى رباعى مي خيني نقل كړي اود هندد كتابخانو پښتو خطي نسخو كي مي واخيستي . خو دوست شينوارى دى الله تعالى و ښښي د هغه خينو اشارو زه دي ته متوجه كړم چي دارساله هم لكه دعلم رساله د بايزيد روښان ده، نومي څكه په ۱۹۹۱ كال كي دارساله توله نقل كړه او راسره وه . د پيښور د مهاجرت شپي وي ، ښاغليو رفيع صاحب او سيد صابر شاه صابر په ګډه (تلوسه) نومي مجله چاپو له ، له مايي ديوى اوږدى

مقالي غوښتنه وكړه، د فرحت المجتبی نقل ماله كابله له خان سره وړى وما دا نقل چي پرله راوړوه ، څوځله چي مي ولوست . د خطي نسخي پاڼي دوپنو د خوړنک له امله روغي نه وي پاتي نو څكه خيني كلمات پكي مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له خپلي وسي سره سم له سره وليكله او چاپ ته مي آماده كړه ، يوه مقدمه ګوتي مي هم پري وليكله .

په مقدمه كي خيني خبري د اروابناد قلندر مومند د خيرالبيان تنقيدي مطالعه نومي اثر دمقدمي د هغه خبرو رد ته وقف شوي وي چي يي د بايزيد روښان د تذكرۀ علم په باب كښلي وي . زه نه پوهيږم چي اروابناد مومند به هغه وخت لوستي وي او كه نه څكه زه د ده او دده د پيروانو په عكس العمل پوه نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مړدى ، خود لوستونكيود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه كي د استاد مومند د خبروپه جواب كي ليكل شوي خبري پرېږدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسي د چاپ په مقدمه كي دا ژمنه كړي وه ، چي كله زه دا رساله په ځانګړي ډول چاپوم ، نو كه د الله تعالی مرحمت مي ملګرى و، نو ضرور به يو ځل بيا د دهلي دميوزيم له خطي نسخي سره ګورم .

د مهربان ښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م كال په سفر كي دا موقع برابره شوه چي ددهلي ملي موزيم ته ورشم او ددي رسالي د (تلوسه) مجلي چاپ ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کړم . دا ځل بیا اړشوم چې رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان تهدتګ په وخت کې مې تلوسه پیدانه کړی شوه . خو داخل مې خپل نقل له خطي متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چې رانه پاتي وو ، ځیني کلمې رانه پاتي اویا سمي نه وې ضبط کړې په بیا کتنه کې مې هغه برخې هم سمي کړې.

روان کال د دلوپه میاشت کې د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بایزید روښان د زوکړې د پنځه سوم کال د منطقه یي سیمینار په ویاړمې ددې رسالې د ځانګړي چاپ اړتیا حس کړه ، خو چې مې ولیدل داکاډمي جیب تش دی ، نومې بیاغوره وبلله چې دارساله، بیا د کابل مجله کې چاپ شي او پنځه سوه نسخې اضافي ورسره چاپ او د ځانګړې رسالې په توګه د سیمینار په مناسبت راووزي اود سیمینار ګډون کوونکیو ته ورواندې شي.

په همدې نیامت مې دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کې یو ځای سموني وشوې خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخی کافی سمونی او زیاتونی راغلی ، امید دی چی تر لوړی چاپ دا چاپ بشپړ وي .

په پای کې د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواجد واجد او د کابل مجلې له مسوؤل مدیر سرمحقق علي محمد منګل نه مننه کوم چې د دې رسالې چاپول یې ومنل .

سریزه

ددهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کې په ۸۱/٤٤۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دې نسخه کې د بایزید روښان دوې رسالې خطاطي شوې دي . خطاط یې ګل محمد روښاني دی، دی درشید آباد اوسېدونکی و او داکتاب یې د فرخ سیر د پاچهۍ په دریم کال لیکلی دی ، چې غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام ډول رسالې معرفي کړي دي ، خو دواړو ته یې ځانګړي نومونه هم ورکړي دي ، هغه رسالې دا دي:

۱ـ تذکره : بایزید روښان ددې رسالې نوم داسې معرفي کړی دی :

داتذکره دعلم
رساله نمینه (۲)

ددهلي په نسخه کې بیادلوړ بیت لوړی مسری داسې ده : (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانیانو کې دارساله په تذکره مشهوره وه ، لکه چې ددې رسالې ددهلي میوزیم د نسخې د لوړی پاڼې په الف مخ کې غالباً دخطاط په خط کښل شوې دي :

الجزء تذکره میا روښان .

په ځینو نورو آثارو کې هم دارساله د تذکرې په نامه یاده شوې ده ، چې وروسته به خبرې پرې وشي.

ددې رسالې دری خطي نسخې تراوسه لیدل شوې دي :

یوه نسخه یې د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې مؤسسې د مرحوم دوست محمد برېښ له ورثه وو رانیولې وه . دانسخه د پیل له خوا بشپړه خود پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵٦ هـ ش کې پیدا کړې وه چې دا نسخه د پیل له خوا لږې لوېدنې لرې او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهېږم چې دانسخه به هم زما په تالا شویو کتابونو کې شامله وې او که به پاتې وې؟

دریمه نسخه یې دډهلې د ملې میوزیم ده . چې وینو خوړلې خودپیل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوې هم ده .

لومړی چاپ یې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن یې ددې مؤسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهیه شوی دی . څنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه یې نه نوم څرګندو اونه ناظم . درسالې مدون اروابناد سرمحقق دوست شینواري (۱۳۷۲هـ ش مړ) رساله د(روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقایه یې د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې یې د خپلو څېړنو او له خیرالبیـــــان سره د مقایسې له مخې دا کښلې وو،چې دارســـاله د بایزید روښان ده.

ددوهم چاپ متن یې د دریونسخوله مخې تهیه شو اومرحوم دوست شینواري په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقایه یې دناظم نوم صریح

بایزید روښان ولیکه، داځکه چې زما د کتابخانې او دډهلې دملې میوزیم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ویلي دي:

دا تصنیف د میا روښاني دی – سړی دی یې ونغوړینه.

دالوړ ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی اوددهلې په خطي نسخې کې د ابیت داسې راغلی دی:

داتصنیف د پیر روښان دی

دخدای د پاره دې سازکاچې غلطي پکې مومینه (۳)

په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرګنده ده ، چې دا رساله د بایزید روښان تصنیف دی او ظاهراً هیڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شینواري په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالې هغه بیت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راووړ، اروابناد دوست په دې انتخاب کې په بیت کې راغلې د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم یې دبیت له لومړي مسري څخه او رساله یې له دوهمې څخه اخیستي او " د علم رساله" نوم یې پر خپل تهیه کړي متن ایښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او بایزید هم تذکره بللې ده . ددې رسالې موضوعات خیر البیان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانۍ د پنځو بناوو شرح راغلې او د اوداسه ، لمانځه ، تیبانه ،روژې ، زکات او حج خبرې یې په کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي دي او د سلوک مقامونه يې ښوولي دي . ددې خبرو ملاتړ د بايزيد په دې بيتونو کې هم موندل کيږي :

مـا هغه دي پکښې کوښلي
چې واړه د مقصود مسالې دينه
سړیٰ د خپل مقصود لپاره
دا مسـالې واړه زده کوينه
داسلام پنځه بنايي زده شي
باور کانئ چې ډيره يې لولينه (٤)

اروانښاد دوست شينواري د اعقيده لرله ، چې بايزيد دا رساله تر خير البيان د مخه نظم کړې ده .(٥)

٢-فرحت المجتبی :

ځنګه چې دمخه يې يادونه وشوه د دهلي د ملي ميوزيم په ياده شوې مخطوطه کې په لومړنی رسالې پسې جوخته د بايزيد يوه کوچنوټې بله منظومه رساله هم موجوده ده (٦)، چې نظمونه يې ، لکه د بايزيد نور نظمونه د خوند نه دي او ماتې ګوډې لري.

دا رساله داسې پيل شوې ده :

مياروښان ويلي دي په عنايت د الهي
زه به دربيان کړم يو څو رباعي
هر چې پې کړده که شناخت يې پيداشي
کړده دې په اخلاص کا که څوک يې پتيي
څوعالم تير شوی دی لا به پسې خي
په مرګ به واړه ومري څوک دی نه کا ناميدي

په لوړ اقتباس کې دريیم بيت په ټوله رساله کې د بايزيد په اصطلاح ترهري رباعي وروسته تکرار راغلی

دی . اودا هغه خصوصيت دی چې د بايزيد روښان په نوروپښتو آثارو کې هم ليدل کيږي ، لکه : په خيرالبيان کې ديو بحث په ترڅ کې د بحث دبيلابيلو مسايلو د راوړو په ترڅ کې د هر مطلب تر بيان وروسته دغه لاندې بيت تکرار شوی دی :

مرګ به ورشي وسړي وته ناګهان
نشته د سړي په دنيا کښې تل دتله مقام

دابحث چې تر همدې لوړ بيت لاندې پيل شوی دی په دنيايي چارو پورې اړه لري او بايزيد داسې شروع کړی دی:

"ګوره ددغه زماني آدميان غواړي دنيا او هر چې پکښې دي پرې مشغول دي ډير آدميان خيني په کرل يا په بزرګاني يا په پونده ګلي يا په ترکش بندي، خيني په نورو نورو چارو مشغولي کا آدميان ..."

د خير البيان په همدې بحث کې يې د لنډو لنډو مطالبو تر بيان وروسته دغه لوړ بيت راوړی دی،چې په دې بحث کې ٢٦ خله دا بيت تکرار شوی دی (٧). همدا ډول په " تذکره" کې هم د بېلابېلو موضوعاتو تر بيان وروسته دا لاندې بيت په کابو ټول کتاب کې تکرار راغی :

مسکين ويلي دينه   دا سړی دې يې نغوړينه

دا لوړ بيت په تذکره کې ٢٠ خله راوړل شوی دی. (٨) په فرحت المجتبی کې ټول١٧رباعي ډوله نظمونه راغلي(٩) چې تر هر دغسې نظم لاندې هماغه يو بيت :

ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي

بیا بیا تکرار شوی دی ،که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کیږي .

دا رساله په دې ډول پای ته رسېدلې ده:

چي روح بیا مومي د خدایه قراري
خدايي رحمت به واړه دی له ځیسر ګني
میا روښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هرچي د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بي وزره ته وریشي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي

د دې رسالي بله نسخه تر اوسه چیري بل ځای نه ده لیدل شوي اویا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دې نسخه کي د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځیني بیتونه او یا د بیتونو او مسریو ځیني کلمات د وینو د خوړنګ له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کي ځیني بیتونه او مسری ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لارې یو کوچنی او لنډ لارښود غوندي دی ، چي د لارې عمده تکي پکي امام الطریقه په دې نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چي د دې لارې طالب ډیر ژر او په لږو الفاظو او جملو کي ددې طریقي له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .

په دې رساله کي راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کي هم راغلي دي ، همدا رنګه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دې دریو واړو اثارو کي

ښکاره لیدل کیږي او متني قراین په دې ګواهي لي چي دغه دریواړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دې دیو سړي وي .

دا وی د بایزید هغه دوی رسالي چي ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کي محفوظي دي او ما په د مخنیو بحثونو کي لړی لړی معرفي کړي.

زما تیر وتنی

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځیني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخیستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړي وه چي هلته مي فرحت المجتبی او (تذکره میا روښان) د یو ه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم مي هم د بایزید تذکرې ته راجع بللی و او بله اشتبا مي داکړي وه ، چي د فرحت المجتبی نظمونه مي د نسخي د کاتب ګل محمد روښاني بللي وو (۱۰)

زه خپلي اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي ځخه د بایزید د تذکرې راوړی نقل اروابناد دوست ته ورکړ. ځو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددې رسالي یو تحقیقي متن تیار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکرې سره د فرحت المجتبی رساله ګرده نه وه نقل کړي ، بلکه د پیل او پای ځو رباعي مي یې نقل کړي وی ښاغلي دوست چي دغه ځو رباعۍ کتلي وي نو یې دا عقیده

ښکاره کړه چې د دهلي په نسخه کې چې تر تذکرې وروسته خيني رباعی راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چې د ارواښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالي (فرحت المجتبی) خپل اخيستي ناقص يادښتونه مې بيا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقصو يادښتونو له بيا کتني او هم د تذکرې په خاتمه کې د رسالي د نامه موجوديت په دې معتقد کړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او خانته خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن کې د حالنامې دا خبرې هم راوګرځېدې : " پير دستګير قدس سره به زبان افغاني قصيده ها و غزل ها و رباعيها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پير دستګير (بايزيد)په پښتو ژبه قصيدی ، غزلي ، رباعي ، قطعي او مثنويګانی جوړی کړی"

وروسته تر دې مې د خپلي دغی تېروتنی ازاله په دې ډول وکړه :

۱- د علم رسالې (تذکره) تحقيقي متن په۱۳٦٤ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپېده او زه ددې سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي کميټې په نماينده ګې پر دې کتاب څه کښلي وای ما چې پر دې رساله کوم يادښت کښلی دی هلته مې د خپلي اشتبا يادونه وکړه (۱۳)

۲-په ۱۳٦٥ هـ ش کال کې مې " فرحت المحتبی او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دي " تر عنوان لاندی يوه څانګړې مقاله وليکله په دې مقاله کې ما نه يوازې د دې دواړو رسالو د نومونو سره ګډولو اشتبا ياده کړه

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخې " نومې کتاب کې چې خيني نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم ياد کړل (۱٤).

۳-په همدغو وختونو کې مو د فرهنګ ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مې هم دغه دوې رسالې سره بېلې معرفي کړې (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبی متن وړاندې کوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تېروتنو يادونه يو ځل بيا وکړم چې لنديز يې تاسې لوړ ولوست.

× × ×

زما په عقيده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله ګې کې لازمې خبرې وشوې ، خو يوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بايده دي چې دلې ياده شي او هغه دا چې : د نوميالي ليکوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند کتاب " د خير البيان تنقيدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې " تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کی چاپ شوی دی. د ښاغلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کی زما د ياد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب خيني يادوني شوي دي ، غواړم په دې ارتباط هم خيني توضيحات ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم .

د ښاغلي قلندر مومند " د خير البيان تنقيدي مطالعه " نومې کتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه ډېرې د کار خبرې هم لري او خيني داسې نکتې يې څېرلي دي چې يا خو د نورو پام ورته نه دی شوی او يا دا چې خينو يوازې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشاري ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دي مقدمه کي خیني داسي بحثونه هم زمونږ د خینو فرهنګي شخصیتونوپه ادرس خیني داسی خبری هم شته چي باید نوری هم په سره سینه وځیړل شي او د کره کتني د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کی بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، حکه دا رساله ددغسي اوږدو بحثونو حوصله نه لري،اما د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب متعلق چي په دي مقدمه کي څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندي ډول وړاندي کوم :

١-ښاغلي قلندر مومند چي په دي مقدمه کی د بایزید روښان د زوکړي او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل خای کي غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووایو چي له ننه ډیر کالونه د مخه (١٦) استاد پوهاند رښتین د حالنامي تر لوست وروسته د بایزید د زوکړي پر مروج تاریخ ٩٣١ د شک اظهار کړی و اوما هم چي دهند د کتابخانو خطي نسخي په تعلیق کي پر حالنامه یاد ښت خپور کړی دی (٢٨٧مخ) هلته مي د استاد رښتین دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنګه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ١٣٥٥ هـ ش کال په اواخرو کي خپره شوه (١٧) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کي د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دي ساحه کي د نویو انکشافاتو دبررسی سره

مله ده . د دي ساحي له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمي پیدا شوي نسخي اختتامیه لیکنه ده ، چي له هغي څخه یو تاریخ په لاس راخي ٩٨٣ هـ ق . څنګه چي د بایزید د مرګ په ګنو ورکړ شویو تاریخونو کي یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چي هلته د آغاز له کلمي سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروښان څخه مطلب ښایي د بایزید د مړیني شپږنوییم کال وي ..." دافغانستان په ادبي څیړنو کي چي په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغي څخه خو دا مرادیږي چي لیکونکی پر مساله سل په سلو کي مطمئن نه دی ، له " ښایي څخه مو ږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چي په پېښورکي په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چي زه په دي نظر باوري نه وم له هغي سوالیي (؟) څخه هم ښکاري چي ما د همدي بحث په خاتمه کي وراچولي ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ٢١٤مخ).

همدارنګه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ٢٠٧ مخ کي چي ما د بایزید د زوکړي او مړیني سني ښوولي دي هلته مي هم سوالیه ورسره ایښي ده ، لکه (٩٣١-٩٨٣ ؟).

له دي بیان څخه مقصد دا دی چي هلته ما احتمالاتو ته خای پریښی دی او مطلق حکم مي نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګماني نظر په خپله مقدمه کي داسي تفسیر کړی دی :

"ښاغلي هيواد مل له دې تر قيمې نه دا نتيجه راوباسي چې په ١٠٧٩ کې د بايزيد انصاري د وفات ٩٦ کاله پوره شوي وو اوهم په دې بنا دا اندازه لګوي چې د بايزيد انصاري دو فات کال ٩٨٣ هـ دی " (١٨) خبره دا ده چې نقادان د احتمالي او ګماني نظرياتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قايل دي ، دواړه يو ډول نه ارزيابي کوي.

٢-بله خبره چې د هغې مقدمې په ارتباط دلته وړاندې کوم دا ده، چې د ښاغلي مومند د دې مقدمې په ١٢٦- ١٣٦ مخونو کې د بايزيد پر تذکره خبرې شوې دي او د دې بحث په نتيجه کې دوی ويلي دي:" د ديو ټولو خبرو په رڼا کښې زه ويلی شم چې د روښاني رسالې کښې لا داخبره په حتمي طور فيصله شوې نه ده چې دا د بايزيد روښان تصنيف دی " (١٣٦ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالې (تذکره او فرحت المجتبی)د بايزيد ګڼي او يا يې نه ګڼي دا ددوی خپله خوښه ده، مګر دوی نکتې چې د دې بحث په ترځ کې راغلي دي هغه زه دلته ضرور يادوم:

الف : ښاغلي مومند د مقدمې په ١٢٩ مخ کې کښلي دي :

" ښاغلي هيواد مل دا هم نه دي ويلي چې د دويمې نسخې (چې دوی په ١٣٥٦ هـ ش موندلې وه دا شعر:

"دا تصنيف د مياروښان دی+سرې دې يې ونغوړينه "

د ډهلي ملي موزيم په نسخه کې شته او که نه؟.

زه بايد دوی ته په ډير ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې نومې کتاب د ٢٣ مخ په وروستيو سطرونو کې راغلي دي :

پای : دا تصنيف د پير روښان دی

د خدای دپاره دې ساز کا چې غلطي بيا مومينه

ب : ګران مومند صاحب په ١٣١ مخ کې ليکلي دي: " خو زما په خيال د دې رسالې د بايزيد روښان سره د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دليل دا دی چې په حالنامه کې هيڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بايزيد روښان او د هغه د تحريک په باب له تر ټولو لوی سند ګڼي ، هغوی د يوې لمحې د پاره دا رساله د بايزيد ليک نه شي منلی ".

زه بيا هم د ګران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کې ياد شوی دی ، نکه چې ما د دې بحث په د مخنيو برخو کې يادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخې : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانيانو کې په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کې راغلي دي : " ... اکثره اوقات احداد جيوبه ياران ميفرمود هرکس که تذکره پير دستګير نداند بايد بياموزد ، که هنګام شهادت من نز ديک رسيده است و از ميان شما خواهم رفت جمعيت شما پريشان خواهد شد،اګر با مردم اغيار درخوريد شما را از علم شريعت بپرسد تا جواب با صواب بدهيد..."(١٩) .

ترجمه : زياتره وختونه به احداد جيو يارانو ته فرمايل : هر څوک چې د پير دستګيرپه تذکره نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهیږي نو ښایي چي یي زده کړي . زما د شهادت وخت نږدي شوی دی ستاسي له منځه تلونکی یم ، ستاسي دله په خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسي یي باید سم ځوابونه ورکړئ ".

ښایي خیني ښاغلي د حالنامي په لوړه اقتباسي توته کي د (تذکره) له کلمي څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلي ؛ که احیاناً له چا سره داسي تصور پیدا شي نو به ځواب په دي دلایلو کیږي: د حالنامي لوړي اقتباسي توتي دا جمله : " شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښیي چي له (تذکره) څخه مراد د بایزید روښان یو داسي کتاب دی چي د شریعت علم په کي شوی دی او دویم دا چي دا تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه نسخه چي ددهلي په ملي میوزیم کي خوندي ده . د دي نسخي د لومړی نسخي پاڼي په الف مخ کي کیڼ لوري ته په سره رنګ کښل شوي دي:

الجذء تذکره میاروښان.

له دي نامه هم پوره څرګند ده چي تذکره همدا د علم رساله ده، چي دا د تذکري یو جز ده او نوري اجزاوي به یي هم وي.اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله یادعلم رساله) لوستي وي د حالنامي د لوړي اقتباسي توتي په رڼا کي دا ورته صفا ښکاري چي دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دي رسالي د وروستیو پیداشویو دوو خطي نسخو_ په پاي کي دا بیت :

دا تصنیف د میاروښان دی
ســـــــړی دي یي نغوړینه
چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چي په دي ارتباط زه کوم دا ده چي د خیرـ البیان په تنقیدي مطالعه ۱۲۸ مخ کي د بایزید د بلې رسالي فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوي ده او ترې لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دي شعرونو د انتهایي ټیټ میعیار سره ..." په دي برخه کی باید زه زیاته کړم د روښان پښتواثار یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سړی چي په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومي موضوع د نظمولو زیار وباسي نو به دغسي نظمونه ولیکي ، لکه چي په فرحت المجتبی او تذکره کي دي . د روښان اثر لکه چي موږیي د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات ګوډ نظمونه (نظم د دي ځای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنګ د لرغوني او اوسنی معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چي حتی د نظم ټول شرایط او ارکان هم په کي بشپړ نه دي ،د شعریت خو څرک پکښي نه لګي. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د روښاني اثر په ادبي تاریخ کي حتی د مطالعي ځای هم نه لري، اما دا چي د ی د یو نهضت سرلاری دی موږ ار یو چي دی او د ده اثار هېر نه کړو .

د بایزید د دي رسالي د سر او پای څو رباعۍ ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کي نقل کړي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۹۰ ع کال کي مي دغه رساله ګی ګرده نقل کړه او بیا مي نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وېنو خوړلي ده ځیني بیتونه او دځیني بیتو کلمات یي له لوسته ایستي دي ، کومي برخي چي د نقل ور وي هغه مي نقل کړي ، د رسالي موجود اصل متن ګراني ډیري درلودي مایي په نقل کي خپل کوښښ کړی دی کله چي دا رساله مستقله چاپیږي ، نو بویه چي یو ځل بیا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مي له دغو یادونو سره په دي نیامت نشر ته وړاندي کړ، چي زموږ فرهنګي حلقات ورخبر شي ، نورنو نه زهٔ د دي رسالي مدافع یم ، او نه له چا سره په دي ډول بي ګټو شخړو کی له اصلي فرهنګي کارونو ځان و باسم ، که څوک یي مني یو ځل یي کور ودان او که یي نه مني دوه ځله یي کور ودان دا وروستی خبري مي خکه وکښلي ، چي پر موږ د پښتني معاشري ځیني خصایص دومره غالب دي ، چي حتی علمي او فرهنګي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندي راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه ګوتو پټوو او د خپلي ادعا د ثبوت له پاره داسي دلایل لټوو ، چي د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

ماخذونه :

(۱) هیواد مل ؛ زلمی : د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوُنې او روزنې مطبعه ؛۱۳۶۳ هـ ش ، ۲۲-۲۴ مخونه .
(۲) روښان ؛ بایزید : د علم رساله ، د سرمحقق دوست شینواري په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ،۱۳۶٤ هـ ش ، ۷۹ مخ .
(۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .
(٤) د علم رساله ، ۸۰ مخ .
(۵) دوست شینواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ.
(٦) دا رساله تر تذکري وروسته د خطي نسخي په وروستیو پاڼو کي خطاطي شوي ده .
(۷) بایزید ، روښان خیرالبیان ، د حافظ عبدالقدوس قاسیمي په زیار ، پښتو اکیډیمي ، پیښور (دوهم چاپ) جدون پریس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱٤۹-۱٦۲ مخونه.
(۸) د علم رساله ، ۱۲- ۷۳ مخونه .
(۹) دهند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کي ما د فرحت المجتبی د حاضري رسالي شکلي سکښت په ولسي آهنګونو برابر بللی دی . ماله هري رباعۍ راغلی تکراري بیت هم له رباعۍ سره مربوط ګڼلی دی چي که دا بیت له دغو رباعۍ ډوله نظمونو سره یو ځای شي نو بند تري جوړیږي، حال دا چي د رسالي شکلي سکښت د رباعیاتو په کالب کي اوډل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی او تر هري رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرارېږي .

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخي ، ۲۲۰ مخ .

(۱۱) شینواری ، سرمحقق دوست : بایزید روښان د هنر او شعر په ډګر کي ، ژوندون مجله ، د ۱۳٦٤ هـ ش ٦ ګڼه، ۷-۸ مخونه.

(۱۲) مخلص ، علي محمد : حالنامه ، به کوشش نورالله ولسپال ، اکاډمي علوم افغانستان ، کابل ، ۱۳٦٤ هـ ش ،۳۵۹ مخ.

(۱۳) هیوادمل ، زلمی : د اشرف خان هجري د سیمینار علمي سکرتریت یادوني ، د علم رساله ، الف – و مخونه.

(۱٤) هیوادمل ، زلمي : فرحت المجتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي؟ کابل مجله ۱۳٦۵ هـ ش ، ۹-۱۰ ګڼه ، ۹٤-۱۰۲ مخونه .

(۱۵) هیوادمل ، زلمی : فرهنګ ادبیات پښتو ، ج ۲ ، کمیته دولتي طبع و نشر ، کابل ، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱، ۱۵۲.

(۱٦) کابل مجله ، ۱۳٤۳ هـ ش کال ،۲ ګڼه ، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد ، پوهاند عبدالشکور : د خیر البیان مولف په کوم کال مړ دی ؟ زیری، (مجله) ۱ ګڼه ۱۳۵۵ هـ ش ، حوت .

(۱۸) مومند قلندر : د خیر البیان تنقیدي مطالعه ، چاپ خای ، پیښور ،۱۸۸۰ع ، ۱٤ مخ.

(۱۹) حالنامه ، ٦۱۹ مخ.

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

میاروښان ویلي دي په عنایت د الهي
زه به دربیان کړم یو ځو رباعي
هرچې پی(۱) په کړده(۲) که شناخت یي پیدا شي
کړده په اخلاص وکا (که) څوک یي پتېبي(۳)
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دی زماني (٤)سرې ولي پسو(۵) بې غم وي
چې بې فهمه چارې کاندي او بې فهمه وایي(٦)

---

(۱) پی = پړي
(۲) کړده چار، عمل (پښتو – پښتو تشریحي قاموس)
(۳) پتبیل : اراده کول ، نیت کول ، دا لغت د پتېینه په بڼه کابو لس ځایه په تذکره کي هم استعال شوی دی لکه : د تن زکات دغه دی – که څوک یي پتېینه
(٤) اصل: زمانه
(۵) پسو : هسې ، هسې شان (زړه پانګه ۱۱٦).
(٦) اصل : بې فهم چار کاندي او بې فهم و وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر یو سړي پوري فرښتي مو کلي(۷) دي
هره وینا هره چاره(۸) د دیو سړي کښي(۹)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دنیا چار کښي د کاندي هتیاتي (۱۰)
بل په دفتر کښي (بي)(۱۱) بدي نه ډیرېږي
ویره د قهار دي په زړونو کښیباسي(۱۲)
توبه دي په پیرو کا بي توبه د ي نه اوسي(۱۳)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

---

(۷) موکل : یو کار ته ګمارل شوی (عمید)
(۸) اصل : هر وینا ، هر چاره
(۹) کښل : لیکل ، کښي = لیکي.
(۱۰) هتیاتي : احتیاطي ، په خیرالبیان کي هم دغه لفظ په دي ډول لیکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض دی په هتیاتي آدمیان (خیرالبیان ۲۸۸ مخ).
(۱۱) بي : به يې
(۱۲) اصل : ویر د قهار ؛ زړون ؛ کښیباسل : ننه ایستل ، داخلول .
(۱۳) په خیر البیان کښي د پیر تمام د طلب په بحث کي راغلي دي : په ده دي یقین کا ، پر لاس دي توبه کا.
(خیر البیان ۳٤۰ مخ).

× × ×

مرګوتی درسیړي ناګا به دریشي
څو رنګه عذاب دی دا سړی دي پتیږي
هر چي نور وکا؛ هغه که چه پیر وایي
وراندي ګناه به واړه خواجه خدای وربخښي
څو عالم تیر شوی دی لابه پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامید ي

× × ×

ښه کړده اختیار کړه ترو(۱۴) پرېږده بدخويي
بکی به دي په نیکی بدل شي
څلور دي منزولونه دا سړی دي پتیږي
په هر منزل باور کړه نوري نوري چاري دي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

---

(۱٤) ترو : نو (زړه پانګه).
× کله مي چي د دي فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن بیا له اصل سره مقابله کړ. هلته په دي مسری کي زما د ترتیب کړي متن کښي د (بدي) کلمه (بکی) ده . بیامي اصل ته ترجیع ورکړه او د اول چاپ بدي مي په (بکی) واړوله . د (بک) کلمه فرهنګونو د ژړا او انګولا په معنی اخستې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شريعت د رسول وينا ده طريقت كړده د نبي (١٥)
حقيقت د نبي حال دی معرفت اسرئ دي د نبي
چي په پنځه بنا كړده كه شريعت په ځای شي(١۶)
چي په شريعت كښي ثابت شي هغه دٰراه د سري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

چي په هغه لار روان شي طريقت په ځای شي
چي په لاره كښي ودريږي و منزل نه تير شي
طاعت دي په پاكي كا(١٧) ترو د نه كا كاهلي
ژبه هر اندام دي په طاعت مشغول لري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنيا مشغول لري
له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت يې كړي

---

(١٥) د شريعت ور مندن ګفتار د پيغمبرانو دی (خيرالبيان ٣٨٤) . همدا رنګه په خيرالبيان كي راغلي دي : شريعت وينا او طريقت چار د پيغمبرانو ده × په خير البيان كي راغلي دي : حقيقت دی حال د پيغمبرانو (خير البيان تنقيدي مطالعه).
(١۶)خير البيان كې راغلي دي: ګوره دشريعت ورمندن ګفتاردپيغمبرانو دی اوچاردپينځه بنياددمسلمانی ده.
(١٧) اصل : وكا

په شريعت د روان وي حقيقت وته دځي
....(١٨)
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

د حقيقت كړده وكاندي چي و حقيقت دی ورسي
كړده يې دايم ياد چي هردم يي د يار وي
په خپل ذكر دي ذاكر (١٩)نو يقين رښتيا لري
هر چه شته په دواړه جهان له دويي كسي يكښني

څو عالم تېر شوی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي(٢٠)

× × ×

چي په حقيقت ثابت شي زړه يي بيا مومي صافي
له حقيقت درون شي ترو دي قدم په وړاندې ږدي

---

(١٨) دا دوی مسرۍ وينو خوړلي او له منځه تللې دي. يوه مسری يي ما په دويم خلي مقابله كي بيامونده .
(١٩) اصل : د امزانو
(٢٠) دا مسری په دويمه كتنه كي راوړ شوه.

دلیروني(۲۱) بویه چي په لار د هادي ځي
څو معرفت نه مومي له منزل نه دریږي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

پنځه خنس(۲۲) عارف دی که څوک يي پتيي
واجد ، سامع ، واصل دی یګانه چي ساکن شي
دی زر(۲۳) په دید ویني واجد د دی هستي
خپسر(۲۴) دی دی هستي کښي نه کسي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

(۲۱) خیرالبیان : ګوره ورمندن په طریقت کښي په لېروني...لېروني:لاروی :
(د خیر البیان تنقیدي چاپ) .
(۲۲) خنس : خیل ، ډول ، نوع . په خیرالبیان کي راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل، موحد ، مسکین"
(۲۳) د مسری د سر کلمات مغشوش دي .
(۲٤) خپسر : خان. خیل خان (زره پانګه ۲۷۷) دا مسری هم په دویمه مقابله کښي سمه شوه .

په هیبت دي دا سری چي دایم د یار وي
....(۲٥)
غافلان دي لکه مړي ذاکران لکه ژوندي
....(۲٦)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

دی یو پاک دریاب دی هر چي په دي کښي وي
هسي بي پایان چي حد پایان نه لري
واجد خپسر په خدای ، خدای په هر څه کښي ویني
خلاص به نشي له دیداري که د دیدار يي فهم لري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

دواجدان بویه چي په وراندي روان شي
له یا نه دي نه دریږي څو عارف سامع نه شي
سامعان د هر آواز په تسبیح يي پوهوي
هر آواز چي آواز يي په تسبیح فهم لري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

(۲٥) (۲٦) دا دواړه مسری له منځه تللي دي . په یوه مسری کي څه داسي کلمات شته چي زه يي په سم لوست بریالی نه شوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسامعان (۲۷) بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې دریږي ځو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بویه چې خو دې دوري (۲۹) کوي
واصلان دڅهره چار که له خدایه (۳۰) هسې شي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دې نه کا نامیدي

× × ×

واصلان بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې نه دریږي ځو نه مومي یګانګي
یګانه دې کاندې کړده د یګانګی
نه هغ پورې چې بیا مومي له خدایه قراري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دې نه کا نامیدي

× × ×

چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدای به واړه دی خپسر کړي
میاروښان ویلي دي دا رساله مې فرحت المجتبی
هر چې د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بې زره نه وریشي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دې نه کا نامیدي
دارساله د ګل محمد له لاسه وکښ

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کې ښه نه ده راغلې.
په دریمه کتنه کې سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library